

ORIGINAL RESEARCH PAPER

An Analytical Study of International Commercial Dispute Settlement with Particular Reference to Electronic Arbitration

Mahdieh Rajabzadeh¹, Siamak Jafarzadeh^{*2}, Seyed Mahdi Ghoreishi³

Received:

01 Sep 2025

Revised:

10 Nov 2025

Accepted:

18 Dec 2025

Available Online:

22 Jun 2026

Keywords:

Dispute Resolution,
International
Commercial
Disputes, Traditional
Arbitration,
Electronic
Arbitration.

Abstract

This article seeks to elucidate and analyze the position of electronic arbitration within the framework of international commercial dispute resolution. The transformation of the global trade structure and the proliferation of contracts grounded in modern communication technologies have exposed the limitations of traditional adjudicatory mechanisms, including high costs, protracted proceedings and jurisdictional complexities. Consequently, the articulation of alternative mechanisms - particularly electronic arbitration - has acquired both theoretical and practical significance as a response aligned with the exigencies of the digital economy. The present study aims to clarify the concept, legal foundations and functions of electronic arbitration, as well as to examine its relationship with the rules governing traditional arbitration under international instruments and domestic legal systems. Adopting a descriptive-analytical approach and relying on library-based research, the article explores the validity of electronic arbitration agreements, the conduct of virtual proceedings and the challenges related to the recognition and enforcement of arbitral awards rendered in electronic form. The findings indicate that, although international frameworks - through the recognition of the concept of “data messages” and an expansive interpretation of the written-form requirement - have paved the way for the acceptance of electronic arbitration, legislative gaps and practical ambiguities in certain legal systems, including Iranian law, hinder the full utilization of its potential. Accordingly, the strengthening of legal and technical infrastructures constitutes an essential prerequisite for the effective institutionalization of electronic arbitration in the sphere of transnational commerce.

1 M.A Student in Private Law, Faculty of Humanity, University of Urmia, Urmia, Iran.

2* Associate Professor, Department of Jurisprudence, Faculty of Humanity, University of Urmia, Urmia, Iran.
(Corresponding Author) Email: s.jafarzadeh@urmia.ac.ir

3 Associate Professor, Department of Jurisprudence, Faculty of Humanity, University of Urmia, Urmia, Iran.

Please Cite This Article As: Jafarzade, S; Rajabzade, M & Ghoreishi, SM (2026). “An Analytical Study of International Commercial Dispute Settlement with Particular Reference to Electronic Arbitration”. *Interdisciplinary Legal Research*, 7(2): 95-104.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0)

مقاله پژوهشی

(صفحات ۹۵-۱۰۴)

مروری بر حل‌وفصل اختلافات تجاری بین‌المللی با تمرکز بر داوری الکترونیکی

مهدیه رجب‌زاده^۱، سیامک جعفرزاده^{۲*}، سیدمهدی قریشی^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.
۲. دانشیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. (نویسنده مسؤول)
۳. دانشیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۰ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۹ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۷ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

چکیده

مقاله حاضر به تبیین و تحلیل جایگاه داوری الکترونیکی در نظام حل‌وفصل اختلافات تجاری بین‌المللی می‌پردازد. تحول ساختار تجارت جهانی و گسترش قراردادهای مبتنی بر فناوری‌های نوین ارتباطی، کارآمدی شیوه‌های سنتی رسیدگی را با محدودیت‌هایی همچون هزینه‌های بالا، اطاله دادرسی و دشواری‌های صلاحیتی مواجه ساخته است. از این رو، تبیین سازوکارهای جایگزین، به‌ویژه داوری الکترونیکی، به‌عنوان پاسخی متناسب با اقتضات اقتصاد دیجیتال، ضرورتی نظری و کاربردی یافته است. هدف این نوشتار، روشن‌سازی مفهوم، مبانی حقوقی و کارکردهای داوری الکترونیکی و بررسی نسبت آن با قواعد حاکم بر داوری سنتی در اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی است. مقاله با رویکردی توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای به بررسی اعتبار توافق‌نامه داوری الکترونیکی، نحوه برگزاری رسیدگی‌های مجازی و چالش‌های شناسایی و اجرای آرای صادره می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد که گرچه چهارچوب‌های بین‌المللی با پذیرش مفهوم داده‌پیام و تفسیر موسع از شرط کتبی بودن، زمینه پذیرش داوری الکترونیکی را فراهم ساخته‌اند، اما خلأهای تقنینی و ابهامات اجرایی در برخی نظام‌های حقوقی، از جمله در حقوق ایران، مانع بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های آن است، در نتیجه تقویت زیرساخت‌های حقوقی و فنی، شرط اساسی نهادینه‌سازی مؤثر داوری الکترونیکی در عرصه تجارت فراملی به‌شمار می‌آید.

کلمات کلیدی: حل اختلاف، اختلافات تجاری بین‌المللی، داوری سنتی، داوری الکترونیکی.

مقدمه

با افزایش سفرهای با مسافت طولانی ماهیت اختلافات با سرعتی بسیار بیشتر از همیشه در حال افزایش است. از این رو جهت حل اختلافات بین‌المللی نیاز است که اقدامات جایگزین حل اختلاف به کار گرفته شود. در این شرایط، عرصه جهانی شاهد گذار از فرآیند سنتی حل اختلاف به حل اختلاف آنلاین در اشکال مختلف آن است.

تجارت الکترونیک بر انعقاد و اجرای سریع قراردادهای متکی است، فرآیندی که با کندی و پیچیدگی رویه‌های قضایی سنتی هم‌سو نیست (Alazzam, 2023; Reynold, 2000). از سوی دیگر، این امر اهمیت داوری الکترونیکی را برجسته می‌کند که سرعت و انعطاف‌پذیری را ارائه می‌دهد که معمولاً در سیستم‌های قضایی سنتی یافت نمی‌شود. در داوری الکترونیکی، طرفین اختلاف نیازی به جابه‌جایی فیزیکی یا حضور در حضور داوران ندارند. در عوض، آن‌ها می‌توانند از راه دور از طریق روش‌های ارتباط الکترونیکی، از جمله ارتباطات ماهواره‌ای، شرکت کنند (Al-Dirani, 2023; Channak, 2023; Ferreira, 2023). فرآیندهای ساده‌شده‌ای که امکان ارسال اسناد و مدارک از طریق ایمیل و همچنین امکان ارتباط مستقیم آنلاین یا تعامل با کارشناسان را فراهم می‌کنند، به صدور سریع احکام نیز کمک می‌کنند (Awaisheh, 2023). در نتیجه گسترش سریع فعالیت‌های اقتصادی، تجارت جهانی و استفاده از فناوری الکترونیکی برای اجرای قرارداد و مراحل قانونی، دادگاه‌ها و سازمان‌های داوری الکترونیکی برای حل سریع مسائل تجارت الکترونیک ظهور کرده‌اند. از آنجایی که داوری الکترونیکی از تکنیک‌های صوتی و تصویری در یک شبکه بین‌المللی باز برای ارتباط از راه دور استفاده می‌کند و نیازی به ملاقات حضوری طرفین اختلاف و داوران ندارد، داوری الکترونیکی، همان‌طور که از نامش پیداست، به داوری انجام‌شده از طریق اینترنت اشاره دارد (Obidimma, 2023).

در حال حاضر، بحث‌هایی در مورد استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات برای مذاکره قرارداد و حل اختلاف که هر دو به صورت الکترونیکی انجام می‌شوند، وجود دارد که در آن رویه‌ها از طریق شبکه‌های ارتباطی الکترونیکی انجام می‌شوند. این امر لزوم حضور فیزیکی همه طرف‌های درگیر در فرآیند

داوری در یک مکان را از بین می‌برد و توسعه یک چهارچوب قانونی برای این روش حل اختلاف که به‌عنوان داوری الکترونیکی شناخته می‌شود را ضروری می‌سازد. این واقعیت که قراردادهای الکترونیکی برای دستیابی به سرعت تراکنش طراحی شده‌اند، گواهِ اهمیت داوری الکترونیکی است. از این دیدگاه، حل اختلافات در دادگاه مستلزم آن است که طرف‌های قرارداد زمانی را که ترجیح می‌دهند صرفه‌جویی کنند، از دست بدهند که می‌توان با استفاده از سازمان‌های داوری الکترونیکی یا یک قاضی مجازی از آن اجتناب کرد (Mohammad, 2023).

داوری به دلیل سبک صوتی - تصویری و استفاده از یک شبکه جهانی باز برای ارتباط از راه دور، از طریق اینترنت انجام می‌شود. نیاز به ملاقات حضوری طرفین مقابل و داوران را از بین می‌برد. با تصویب ماده ۱۷ دستورالعمل اروپایی تجارت الکترونیک شماره ۲۰۰۰/۳۱، اتحادیه اروپا در ایجاد داوری الکترونیکی پیشگام شد. این بند به کشورهای عضو این اختیار را می‌دهد که از ابزارهای الکترونیکی برای حل و فصل اختلافات بین ارائه دهندگان خدمات اینترنتی و مشتریان آن‌ها خارج از سیستم قضایی متعارف^۲ استفاده کنند (Bakhranova, 2024; Meskic & Gugula, 2024; Neumayer, 2023). این ملاحظات، مسائل حقوقی متعددی را در مورد داوری الکترونیکی، به‌ویژه در مورد توافق‌نامه داوری، مطرح می‌کند. آیا چنین توافق‌نامه‌هایی می‌توانند به صورت الکترونیکی انجام شوند؟ علاوه بر این، داوری الکترونیکی تا چه حد می‌تواند به‌طور مؤثر به اختلافات ناشی از قراردادهای تجارت الکترونیکی رسیدگی کند؟ بررسی مزایا و معایب داوری الکترونیکی ضروری است. علاوه بر این، درک مسیر آینده آن و اختیاراتی که به احکام داوران الکترونیکی واگذار شده است، بسیار مهم است. شناسایی موانعی که مانع توسعه چهارچوب قانونی برای داوری الکترونیکی در الجزایر و سایر سیستم‌های مقایسه‌ای می‌شوند، به‌همان اندازه مهم است.

بنابراین اختلافات تجاری بین‌المللی زمانی ایجاد می‌شود که دو یا چند طرف درگیر در فعالیت‌های تجاری فرامرزی در مورد شرایط روابط تجاری خود با اختلاف نظر مواجه شوند. این اختلافات ممکن است شامل مواردی مانند موارد زیر باشد:

- تفسیر یا اجرای قرارداد؛

- نقض توافق‌نامه‌های تجاری؛

- اختلاف نظر در مورد ارزش‌گذاری گمرکی؛

- نقض حقوق مالکیت معنوی.

۱-۲- مساعی جمیله

این محدودترین شکل دخالت شخص ثالث است. به این معنی که یک شخص ثالث (در این زمینه یک کشور دیگر) طرفین را به مذاکره یا از سرگیری مذاکرات تشویق می‌کند و/یا کانال‌های ارتباطی بیشتری را برای آن‌ها فراهم می‌کند. یک کشور ثالث ممکن است به ابتکار خود مساعی جمیله ارائه دهد یا یک یا هر دو طرف اختلاف ممکن است این سرویس را درخواست کنند.

۱-۳- میانجی‌گری

این یک مرحله بالاتر از مساعی جمیله است. این شامل مشارکت فعال میانجی در انتقال و تفسیر پیشنهادات هر طرف به طرف دیگر است. معمولاً میانجی همچنین براساس آنچه هر طرف به او گفته است، پیشنهادهای حل‌وفصل غیررسمی ارائه می‌دهد. مساعی جمیله گاهی با میانجی‌گری اشتباه می‌شود. تفاوت این دو اینست که در مساعی جمیله شخص واسطه از روش‌های مختلفی استفاده می‌کند تا دو طرف را پای میز مذاکره بنشانند، اما میانجی‌گری به معنی مشارکت فعالانه در مذاکرات بین دو طرف براساس پیشنهادهایی است که شخص میانجی ارائه داده است. میانجی‌گری مستلزم رضایت فعال هر دو طرف است. پیشنهادهای میانجی هرگز برای طرفین الزام‌آور نیستند، مگر این‌که هر دو آن‌ها را بپذیرند. این پیشنهادهای با هدف یافتن یک راه حل مؤثر برای اختلاف ارائه می‌شوند. در نتیجه، آن‌ها نیازی به مطابقت کامل با حقوق قانونی طرفین ندارند، اگرچه بدیهی است که این حقوق معمولاً زمینه اساسی برای حل پرونده را تشکیل می‌دهند.

۱-۴- تحقیق و حقیقت‌یابی

یکی از جنبه‌های اختلافات بین‌المللی ممکن است اختلاف نظر در مورد حقایق مربوطه باشد. یک رویکرد ممکن برای این مشکل، درخواست از یک شخص ثالث برای بررسی و ارائه ارزیابی بی‌طرفانه به طرفین است. طرفین باید از قبل توافق کنند که آیا این ارزیابی الزام‌آور است یا خیر.

۱-۵- مصالحه

این روش تنها یک قدم با داوری رسمی فاصله دارد. این روش رسمی‌تر از میانجی‌گری است، زیرا شامل استفاده از یک فرآیند رسمی است که در آن مصالحه‌کنندگان اختلاف را بررسی می‌کنند، سپس پیشنهادهای رسمی برای حل‌وفصل به هر طرف

در ایران نیز درخصوص معاملات الکترونیکی داخلی اشخاص قانون تجارت الکترونیکی در سال ۱۳۸۲ به تصویب رسیده است. در سطح بین‌المللی نیز کنوانسیون سازمان ملل متحد راجع به استفاده از ارتباطات الکترونیکی در قراردادهای بین‌المللی در تاریخ ۲۳ نوامبر ۲۰۰۵ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده است. از یک سو کشور ایران به این کنوانسیون ملحق نگردیده است و از سوی دیگر در قوانین ایران در رابطه با داوری الکترونیکی نیز، مقررهای وجود ندارد. حال آن‌که با توجه به تحولات اقتصاد جهانی و حرکت جهان از قراردادهای سنتی مبتنی بر کاغذ به سمت قراردادهای الکترونیکی، تدوین مقررات حقوقی برای حل‌وفصل اختلافات تجارت الکترونیک مسأله‌ای ضروری است، بنابراین برای ایجاد بستر مناسب جهت حل‌وفصل اینترنتی اختلافات، ضروری است تا برنامه‌ریزی‌های لازم به عمل آمده و زیرساخت‌های فنی و فرهنگی تدارک دیده شوند.

۱- حل‌وفصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی

یکی از انتخاب‌های اساسی که باید در هر سیستمی برای حل اختلافات بین‌المللی انجام شود، میزان استفاده از ابزارهای دیپلماتیک به جای ابزارهای حقوقی است. بهتر است ابتدا طیف رویکردهای دیپلماتیک موجود را برشماریم. این رویکردها عبارتند از:

۱-۱- مذاکره

این نوع مذاکره با فقدان شخص ثالثی که بتواند راه حلی را تحمیل یا حتی پیشنهاد کند، متمایز می‌شود. وظیفه مذاکره معمولاً به معنای وظیفه مذاکره در شرایط خاص به منظور ارائه چشم‌اندازی از ثمربخش بودن مذاکرات است. با این حال، هیچ تعریف قانونی از این اصطلاح وجود ندارد، واقعیتی که ممکن است در مواردی که توافق‌های بین‌المللی، صلاحیت دادگاه را تنها در مواردی که اختلافات از طریق مذاکره قابل حل‌وفصل نیستند، پیش‌بینی می‌کنند، مشکلاتی ایجاد کند.

ارائه می‌دهند. بررسی اختلاف شامل بررسی واقعیت و قانون و همچنین سایر جنبه‌های غیرحقوقی وضعیت است.

۱-۶- داوری

اکنون به بررسی روش‌های حقوقی، نه دیپلماتیک، برای حل اختلاف می‌پردازیم. داوری این مزایا را دارد که به طرفین اجازه می‌دهد داوران خود را انتخاب کنند و در نتیجه به‌طور بالقوه در آن زمینه تخصص کسب کنند. همچنین می‌تواند سریع‌تر از مراحل قانونی رسمی باشد و تا حدودی می‌توان محرمانه‌بودن را حفظ کرد.

۱-۷- تصمیم قضایی

این آخرین روشی است که باید در نظر گرفته شود و بدیهی است که رسمی‌ترین رویکرد است. معمولاً کند، گران، نامشخص و عمومی است. با این وجود، از نظر تاریخی، این روشی است که توسط سیستم‌های حقوقی حداقل برای حل و فصل اختلافات حقوق خصوصی اتخاذ شده است.

۲- سیستم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی

برای وکلا بسیار مهم است که درک کنند فرآیند حل اختلاف، آن نوع ترتیبات داوری ترفافی که وکلا عموماً با آن آشنا هستند، نیست. این رویکرد، رویکرد میانجی‌گری است نه داوری. بنابراین هدف، دستیابی به یک توافق مثبت و مورد توافق است، نه اتخاذ تصمیمی خصمانه علیه یکی از طرفین.

سه نهاد وجود دارد که باید در این زمینه مورد توجه قرار گیرند: ۱- هیأت؛ ۲- هیأت تجدیدنظر؛ ۳- شورای عمومی. هیأت، سازوکار اصلی حل اختلاف است. این هیأت باید از افرادی تشکیل شود که مورد قبول اعضا باشند. این افراد می‌توانند افرادی باشند که در تئوری و عمل حقوق تجارت بین‌الملل تجربه دارند. انتقادی که به رویه قبلی وارد می‌شد، این بود که تمایل زیادی به استفاده از مقامات دولتی وجود داشت که بی‌طرفی آن‌ها گاهی اوقات ممکن است مورد تردید باشد. این انتقادات پس از سال ۱۹۸۴ با رایج‌تر شدن استفاده از کارشناسان مستقل، از بین رفتند. حل و فصل دوستانه و سازنده هنوز هدف اصلی است.

نقش هیأت نیز به دلیل قانونی که گزارش‌های آن پذیرفته می‌شوند، مگر این که به اتفاق آرا رد شوند، افزایش یافته است. هیأت تجدیدنظر یک نهاد جدید است. طرفی که از رأی هیأت متضرر شده است، می‌تواند به هیأت تجدید نظر اعتراض کند.

این هیأت دارای هفت عضو دائمی است که سه نفر از آن‌ها در هر پرونده خاص عمل می‌کنند. باید دید که هیأت تجدیدنظر تا چه حد مایل به بررسی یافته‌های هیأت در مورد حقایق است. گزارش هیأت، همراه با هر آن چه که توسط هیأت تجدید نظر ارائه شده است، به شورا ارائه می‌شود که سپس باید بررسی شود، اما اکنون گزارش را می‌پذیرد، مگر این که به اتفاق آرا رد شود. شورا همچنان نهاد رسمی تصمیم‌گیری است و توصیه‌های هیأت تا زمانی که توسط شورا پذیرفته نشود، هیچ تأثیری ندارند. پس از پذیرش گزارش، همه طرفین موظف به رعایت آن و اجرای یافته‌های آن هستند. عدم انجام این کار ممکن است در صورت مجوز شورا منجر به اقدامات تلافی‌جویانه شود. در اصل، این اقدامات باید در همان بخش اقدامات متخلفانه باشند، اما توافق‌نامه سازمان تجارت جهانی اکنون صراحتاً اقدامات تلافی‌جویانه متقابل را در صورتی که اقدامات تلافی‌جویانه در حوزه اصلی در شرایط موجود، پاسخی ناکافی باشد، در نظر می‌گیرد.

سؤال اساسی که باید در این کنفرانس بررسی شود، این است که آیا پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی به نفع این کشور خواهد بود یا خیر. تا حدودی می‌توان تصور کرد که این موضوع به ملاحظات سیاسی و فرهنگی بستگی دارد و تا این حد، اظهار نظر در این مورد برعهده یک فرد خارجی نیست. بنابراین نظرات زیر به مسائلی که به‌طور خاص به فرآیند حل اختلاف مربوط می‌شوند، محدود می‌شود: اولاً، اشتباه است که فرض کنیم این فرآیند صرفاً وسیله‌ای برای قادر ساختن کشورهای بزرگ به تحمیل اراده خود بر کشورهای کوچک‌تر است. کشورهای خاورمیانه بدون شک نگرانی‌های خاص خود را در مورد این روش تنظیم تجارت جهانی دارند، اما آن‌ها به هیچ‌وجه تنها کشورهای کوچکی نیستند که ممکن است به‌طور مشروع نگران نگرش‌ها و رفتار بزرگ‌ترین شرکای تجاری خود باشند.

از سوی دیگر، باید پذیرفت که اعضای بزرگ‌تر سازمان تجارت جهانی انتظارات و دستور کار خود را خواهند داشت و اگر برخی از آن‌ها سعی کنند از سازمان تجارت جهانی به‌عنوان راهی برای کسب مزایای جانبی استفاده کنند، کاملاً تعجب‌آور نخواهد بود. همچنین یکی از تغییرات مهم ایجادشده توسط قوانین جدید این است که چنین تصمیماتی معمولاً تأیید می‌شوند، زیرا لغو آن‌ها در شورای عمومی نیاز به اتفاق آرا دارد. شکی نیست که این تغییر، جایگاه و اهمیت هیأت حل اختلاف را تا حد زیادی افزایش می‌دهد. هدف این است که اطمینان حاصل شود که قوانین

۲-۳- تفاوت بین داوری الکترونیکی و داوری سنتی

عامل اصلی که داوری الکترونیکی را از داوری سنتی متمایز می‌کند، نحوه انجام آن است. از نظر فقهی، دو مکتب فکری اصلی وجود دارد: یکی گسترده است و معتقد است که روش توافق‌نامه داوری و رویه‌ها تعیین می‌کند که آیا داوری الکترونیکی است یا خیر، درحالی‌که دیگری محدود است و بر ماهیت خود فرآیند تمرکز دارد، به‌ویژه اگر اختلاف مربوط به یک فعالیت یا معامله آنلاین باشد (Amayreh, 2024; Lagiewska, 2024).

۳-۳- ارزیابی داوری‌های تجاری الکترونیکی

۳-۳-۱- مزایای داوری تجاری الکترونیکی

داوری الکترونیکی علاوه بر مزایای عمومی که داوری ارائه می‌دهد، مزایای ویژه‌ای نسبت به رویه‌های سنتی حل اختلاف قضایی دارد. مهم‌ترین آن‌ها حذف لزوم سفر فیزیکی طرفین به کشورهای مختلف برای شرکت در جلسات یا تبادل اسناد است. در عوض، مطالب به سرعت و با خیال راحت از طریق اینترنت با استفاده از روش‌های الکترونیکی معاصر به اشتراک گذاشته می‌شوند. این امر نه تنها روند کار را تسریع می‌کند، بلکه هزینه‌ها را نیز به میزان زیادی کاهش می‌دهد، زیرا می‌توان اسناد را به‌طور مؤثر از طریق ایمیل ارسال و پردازش کرد و منجر به صدور سریع‌تر تصمیم می‌شود (خزاعی، ۱۳۸۵).

۳-۳-۲- معایب داوری تجاری الکترونیکی

بسیاری از محققان حقوقی نگرانی‌های جدی خود را در مورد داوری الکترونیکی ابراز کرده‌اند، به‌ویژه با توجه به توانایی آن در دورزدن قوانین مربوط به نظم عمومی و همچنین به دلیل تأثیرات آن بر منافع اساسی اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها، علاوه بر این، قوانین داخلی چندین کشور که ممکن است پیش‌نیازهایی، مانند توافق‌نامه داوری امضاشده را تصریح کنند، رسماً استفاده از داوری اینترنتی را محدود کرده‌اند، علاوه بر این، نگرانی‌هایی در مورد بی‌اعتمادی طرف مقابل به معاملات الکترونیکی و همچنین شفافیت هیأت داوری وجود دارد. با در نظر گرفتن قابلیت اجرای آرای صادرشده توسط هیأت‌های داوری الکترونیکی، این نگرانی‌ها بیشتر تشدید می‌شوند (Osama, 2010).

۴-۳- مقررات داوری الکترونیکی

۴-۳-۱- توافق‌نامه داوری الکترونیکی

اساسی تجارت آزاد بسیار جدی گرفته می‌شوند، اگرچه مطمئناً این تغییر در رویه‌ها تا حدودی با رویکرد مصالحه‌ای که هیأت حل اختلاف ملزم به اتخاذ آن است، جبران می‌شود. با این وجود، فرهنگ سازمان تجارت جهانی به وضوح این است که هیأت حل اختلاف باید مورد احترام قرار گیرد. در این مشاهده تلویحاً آمده است که تصمیمات آن، پس از تأیید توسط شورای عمومی، معمولاً باید اجرا شوند. اجرای چنین تصمیماتی البته یک مشکل بسیار آشنا در حقوق بین‌الملل عمومی، یعنی فقدان هرگونه سازوکار اجرایی واقعی را ایجاد می‌کند.

۳- حل و فصل اختلافات تجاری بین‌المللی به روش داوری

الکترونیکی

۳-۱- تعریف داوری الکترونیکی

داوری الکترونیکی با داوری سنتی یکسان است، با این تفاوت که در دنیای مجازی برگزار می‌شود. در این داوری هیچ کاغذی، نوشته سنتی یا حضور فیزیکی افراد وجود ندارد، بنابراین طرفین می‌توانند احکام را به صورت الکترونیکی امضا و ایجاد کنند و مهم‌ترین مزیت داوری الکترونیکی، سرعت حل اختلاف است (Wolff, 2017). هنگامی که طرفین تصمیم می‌گیرند شخص ثالثی را برای حل و فصل اختلافات ناشی از معاملات - عمدتاً از طریق کانال‌های الکترونیکی - درگیر کنند، این رویه به‌عنوان داوری الکترونیکی شناخته می‌شود. پس از آن، این شخص با استفاده از اختیاراتی که توسط توافق طرفین اعطا شده است، در مورد پرونده تصمیم می‌گیرد. آن‌ها این کار را با استفاده از وسایل ارتباطی مدرن که با وسایل مورد استفاده در داوری سنتی متفاوت است، مانند ایمیل یا کنفرانس‌های صوتی و تصویری مدار بسته انجام می‌دهند (Alwhebe & Almutair, 2023). در زبان انگلیسی، داوری الکترونیکی با نام‌های مختلفی، از جمله داوری آنلاین، مجازی، سایبری و عدالت سایبری شناخته می‌شود. از آنجا که این امر به صورت صوتی - تصویری از طریق یک شبکه جهانی باز برای ارتباط از راه دور انجام می‌شود، دیگر نیازی به ملاقات حضوری طرفین اختلاف و داوران نیست. با توجه به امکان برگزاری جلسات استماع و صدور احکام به صورت آنلاین، این امر آن را به یکی از سازگارترین فرآیندهای حل اختلاف با جهانی‌شدن تبدیل می‌کند. از آنجایی که اسناد کتبی بخش عمده‌ای از فرآیند داوری را تشکیل می‌دهند، می‌توان به راحتی از فایل‌های الکترونیکی به جای آن‌ها استفاده کرد و این امر روند کار را بسیار ساده می‌کند (ایلخانی‌زاده، ۱۳۸۶).

که به‌صراحت تصریح می‌کنند که شرط کتبی بودن در بندهای داوری که توسط یک پیام داده الکترونیکی حمل می‌شوند، محقق شود. بنابراین به آن جایگاه دست‌نویس را می‌دهد. برای مثال، ماده ۱۷۸ قانون بین‌المللی خصوصی سوئیس مصوب ۱۹۸۷ بیان می‌کند: «توافق‌نامه داوری در صورتی واجد شرایط کتبی محسوب می‌شود که در تلگرام، فکس یا هر وسیله ارتباطی دیگر، در صورت امکان اثبات کتبی، ذکر شده باشد.»

۳-۴-۲- برگزاری جلسات داوری الکترونیکی

جلسات داوری به‌صورت الکترونیکی برگزار می‌شوند:

- یا از طریق سیستم‌های ارتباط اجتماعی؛

- یا از طریق ایمیل، برای طرفین تا از طریق اسناد و مدارک الکترونیکی، شواهد و استدلال‌ها را رد و بدل کنند؛

- یا از طریق فضاهای ارتباطی صوتی و تصویری.

۳-۴-۳- رأی داور الکترونیکی

حکم داور الکترونیکی به‌عنوان حکمی صادر شده توسط داور تعریف می‌شود که به‌طور قطعی اختلاف ارائه‌شده به داور را حل و فصل می‌کند، چه احکام جامعی باشند که در مورد موضوع اختلاف به‌طور کلی تصمیم می‌گیرند و چه احکام جزئی که در مورد بخشی از آن تصمیم می‌گیرند، چه مربوط به موضوع خود اختلاف، مسائل مربوط به صلاحیت یا موضوعی مربوط به رویه‌هایی که باعث شده داور تصمیم به پایان دادن به اختلاف بگیرد. حکم داور الکترونیکی مشکلات متعددی را از نظر اجرا و شناسایی آن در کشورهایی غیر از کشوری که در آن صادر شده است، ایجاد می‌کند. دادگاه‌های کشورهای مختلف طبق قوانین ملی خود عمل می‌کنند که آن‌ها را ملزم به شناسایی تمام احکامی که در سطح برخی از نهادها و توافقات طرفین در کشورهای دیگر گنجانده شده است، نمی‌کند (Nwachukwu, 2024). مشکلات پیش روی تصمیم داور الکترونیکی از نظر شرایط رسمی مورد نیاز برای اجرای آن، مانند متن ماده ۴ کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸، آشکار می‌شود که شخص متقاضی شناسایی و اجرا را ملزم به ارائه اصل گواهی شده تصمیم داوری و اصل توافق‌نامه یا کپی گواهی شده از آن‌ها می‌کند. لازم است درخواست اصلاح متون این توافق‌نامه به‌گونه‌ای انجام شود که تداوم این سازوکار را محقق کند، اثربخشی احکام صادره را تضمین کند و هرگونه مانعی را که مانع این فرآیند می‌شود، برطرف کند (Ongenaes,)

توافقی که به‌موجب آن طرفین اختلاف تصمیم می‌گیرند اختلاف خود را از طریق ابزارهای الکترونیکی به یک داور، دادگاه مجازی یا قاضی مجازی ارجاع دهند، به‌عنوان یک توافق‌نامه داوری الکترونیکی شناخته می‌شود. هر متن قانون ملی و بین‌المللی مرتبط با داوری تصریح می‌کند که توافق‌نامه داوری باید کتبی باشد. ماده ۲ کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸ که به شناسایی و اجرای آرای صادره توسط داوران خارجی می‌پردازد، در اینجا به‌عنوان نمونه ذکر شده است. ماده ۱ قانون داوری تجاری بین‌المللی ۱۹۶۵ و به ترتیب مواد ۱۰۱۲ و ۱۰۰۸ قانون آیین دادرسی مدنی و اداری، اطلاعاتی در مورد قوانین الجزایر ارائه می‌دهند. آن‌ها بیان می‌کنند که «توافق‌نامه داوری باید به‌صورت کتبی تنظیم شود» و «شرط داوری، با مجازات عدم اعتبار، با نوشتن در توافق‌نامه اصلی یا در سندی که براساس آن بنا شده است، برقرار می‌شود.» به همین ترتیب، بند ۰۲ ماده ۱۰۴۰ آن سند بیان می‌کند که توافق‌نامه داوری «باید از نظر شکلی و با مجازات عدم اعتبار، به‌صورت کتبی یا از طریق هر وسیله ارتباطی دیگری که امکان اثبات کتبی را فراهم می‌کند، منعقد شود» (Kubicová, 2021). باتوجه به تأکید قانون، ازجمله قانون الجزایر، بر نوشتن توافق‌نامه داوری، آیا توافق‌نامه داوری می‌تواند الکترونیکی باشد؟ پاسخ به این سؤال به اصالت شناخته‌شده توافقات و قراردادهای الکترونیکی بستگی دارد. اگر الزام نوشتاری با نوشتار کتبی سنتی برآورده شود، این سؤال مطرح می‌شود که این شرط تا چه حد در توافق‌نامه داوری الکترونیکی وجود دارد. برخی معتقدند که هیچ ایرادی به نگارش الکترونیکی نوشته وجود ندارد، مادامی که به همان هدف دست یابد. آن چه مهم است، این است که داده‌های منتشرشده به‌صورت الکترونیکی ذخیره شوند تا در صورت بروز اختلاف، بدون هیچ‌گونه تغییر یا تحریفی در آن‌ها، بتوان آن‌ها را حفظ و به آن‌ها مراجعه کرد (Grosshans, 2014).

قانون نمونه آنسیترال در مورد داوری تجاری بین‌المللی، اصلاح‌شده در سال ۲۰۰۶، در بند ۴ ماده ۷ بیان می‌کند: «الزام کتبی بودن توافق‌نامه داوری در صورتی محقق می‌شود که اطلاعات موجود در آن برای مراجعه بعدی قابل دسترسی باشد. اصطلاح «ارتباط الکترونیکی» به هرگونه ارتباطی که توسط یک طرف از طریق پیام داده منتقل می‌شود، اشاره دارد و اصطلاح «پیام داده» شامل اطلاعات تولیدشده، ارسال شده، دریافت شده یا ذخیره‌شده از طریق وسایل الکترونیکی، اما نه محدود به تبادل داده‌های الکترونیکی، ایمیل، تلگراف، تلکس و فکس است.» برخی از قوانین تطبیقی وجود دارند

۲۰۲۳). همین امر در مورد قانون الجزایر نیز صدق می‌کند. ماده ۱۰۲۷ قانون آیین دادرسی مدنی و اداری، الزام ارائه دلایل آرای داوری و لزوم ارائه مختصر ادعاهای طرفین را تصریح می‌کند، علاوه بر این، ماده ۱۰۲۸ داده‌های اجباری را که باید در رأی داوری ارائه شود، مشخص می‌کند و ماده ۱۰۲۹ آن مستلزم آن است که آرای داوری توسط داوران امضا شوند. آیا می‌توان آرای داوری را از طریق امضای الکترونیکی امضا کرد؟ همین نکته در ماده ۳۱ قانون نمونه آنسیترال در مورد داوری تجاری بین‌المللی از نظر الزام آن به مستندسازی کتبی آرای داوری و همچنین دلایل تصمیم و امضای داوران مطرح شده است. امکان امضای الکترونیکی آن بیان نشده است. با توجه به این خلأ قانونی و در راستای به رسمیت شناختن آرای داوری الکترونیکی، نهادهای داوری الکترونیکی باید احکام خود را به روش‌های سنتی بنویسند تا بتوانند با امنیت بیشتری اجرا و به رسمیت شناخته شوند. با این حال، آرای داوری که به روش الکترونیکی نوشته می‌شوند، برای اجرای داوطلبانه خودکار معتبر هستند.

نتیجه‌گیری

از آنجایی که اکثر وب‌سایت‌ها در طول سال به صورت ۲۴ ساعته فعالیت می‌کنند، روش‌های جایگزین حل اختلاف می‌توانند به دلیل مسائل مختلفی، از جمله زمان سفر، برنامه‌ریزی جلسات و حجم زیاد کاغذبازی‌هایی که باید به صورت فیزیکی بررسی شوند، کند شوند. علاوه بر این، رویه‌هایی مانند جلسات استماع، جلسات و انتقال اسناد را می‌توان با استفاده از فناوری مناسب سریع‌تر انجام داد. استفاده از فناوری اطلاعات در داوری الکترونیکی، همچنین در زمانی که می‌توانست صرف سفر شود، صرفه‌جویی می‌کند و به طرفین درگیر در یافتن یک بازه زمانی مناسب کمک می‌کند. این امر به‌ویژه در مواردی که چندین طرف درگیر هستند و تقریباً غیرممکن است که همه آن‌ها در یک جلسه شرکت کنند، صادق است. زمانی که برای تحویل اسناد تلف می‌شود، صرفه‌جویی می‌شود و در نتیجه بهره‌وری کسب و کار افزایش می‌یابد، در نتیجه موارد ذکر شده در بالا، داوری الکترونیکی به‌عنوان یک گزینه مناسب ظهور کرده است. سرعت و راحتی فناوری اطلاعات و ارتباطات، که به‌طور ایده‌آل با نیازهای تجارت الکترونیک مطابقت دارد، به‌طور قابل توجهی به بهره‌وری زمانی داوری الکترونیکی کمک می‌کند. از این رو نتیجه می‌گیریم که داوری الکترونیکی، در نتیجه پیشرفت در فناوری اطلاعات به‌وجود آمده است و استفاده از ارتباطات الکترونیکی در

حوزه تجارت الکترونیک منجر به لزوم یافتن سیستمی برای حل و فصل این اختلافات به‌گونه‌ای شده است که سرعت قضاوت و همچنین تبادل سریع اسناد را تضمین کند. قوانین بین‌المللی و ملی کشورها در حال حاضر اجازه می‌دهند که توافق‌نامه داوری به صورت الکترونیکی باشد، اما نهادهای داوری الکترونیکی باید احکام خود را به صورت دستی بنویسند تا با مشکلات مربوط به شناسایی و اجرا مواجه نشوند. با این حال، در حال حاضر، آرای داوری که به صورت الکترونیکی نوشته می‌شوند، برای اجرای داوطلبانه مناسب هستند. کشورها باید فضای قانون‌گذاری مناسبی را برای سیستم‌های داوری الکترونیکی فراهم و ایجاد کنند، به‌ویژه از آنجایی که این مناسب‌ترین وسیله برای رسیدگی به اختلافات تجارت الکترونیک است، چه اختلافات بازرگانان و متخصصان بین خودشان و چه اختلافات بازرگانان با مصرف‌کنندگان.

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، صداقت و و امانتداری رعایت شده است.

تعارض منافع: در این مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله مشترکاً توسط نویسندگان صورت گرفته است.

تشکر و قدردانی: از کلیه کسانی که در معرفی منابع و تهیه این مقاله ما را یاری رساندند، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش فاقد تأمین‌کننده مالی بوده است.

منابع

الف. منابع فارسی

– ایلخانی‌زاده فنگار (۱۳۸۶). «تنظیم قرارداد داوری با توجه به قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران». *مجله کانون وکلا*.

– خزاعی، حسین (۱۳۸۵). «داور در حقوق داخلی و تجارت بین‌المللی». *مجله کانون وکلای خراسان*.

– یاقوتی، ابراهیم و کیوانی، میترا (۱۳۹۸). «بررسی چالش‌های داوری الکترونیکی». *فصلنامه تحقیقات حقوقی کیفری و خصوصی*، شماره ۴۰.

ب. منابع انگلیسی

- Kumar, D (2023). Cyber Arbitration vis-a-vis Online Dispute Resolution: A Boon or Bane. *Indian JL & Legal Rsch.*, 5, 1.
- Łągiewska, M & Bhatia, VK (2024). International Arbitration in the Digital World. *International Journal for the Semiotics of Law - Revue Internationale de Sémiotique Juridique*, 37(3), 821–827.
- Meskic, Z & Gagula, A (2024). Why the Applicable Law in International Commercial Arbitration Does Not Matter and Why It Should. *Journal of Legal Affairs and Dispute Resolution in Engineering and Construction*, 16(1)
- Mohammad, A (2023). Electronic Arbitration to Settle Disputes in E-commerce Contracts. *Journal of Legal Studies and Researches*, 8(2), 383-394.
- Neumayer, L (2023). *The Intersection of EU Law and International Arbitration: An Analysis of the European Union's Legislative Approach towards Arbitration and the Influence of EU Law in Commercial, Sports and Investment Arbitration [PhD thesis].* University of Zurich.
- Nwachukwu, TN (2024). Online arbitration: a three jurisdictional comparison. *Awka Capital Bar Journal*, 3(2).
- Obidimma, EOC & Nwachukwu, TN (2023). The Legality of Online Arbitration Agreement under Nigerian Law. *IJOLACLE*, 4, 54.
- Ongenae, K (2023). Electronic Arbitral Awards: Yea or Nay? A Glimpse Inside the Minds of Arbitral Institutions. *Journal of International Arbitration*, 40(Issue 3), 263–300. <https://doi.org/10.54648/joia2023013>
- Osama I (2010). Electronic arbitration (its nature and procedures). Available online: www.iefpedia.com (accessed on 3 May 2023).
- Reynolds, J (2000). eCommerce: a critical review. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 28(10), 417-444.
- Wolff, R (2017). E-Arbitration agreements and E-Awards-Arbitration agreements concluded in an electronic environment and digital arbitral awards. Edited by Piers, M & Aschauer, C. In: *Arbitration*
- Alazzam, FAF; Shakhathreh, HJM; Gharaibeh, ZIY; Didiuk, I & Sylkin, O (2023). Developing an Information Model for E-Commerce Platforms: A Study on Modern Socio-Economic Systems in the Context of Global Digitalization and Legal Compliance. *Ingénierie Des Systèmes d'Information*, 28(4), 969-974.
- Al-Dirani, M (2023). The Value of Electronic Arbitration in Today's Legal System. *International Journal of Research in Engineering, Science and Management*, 6(3), 36-38.
- Alwheebe, EAS Almutairi, AM (2024). The Role of Electronic Arbitration in the Settlement of Disputes of International Trade Contracts. *International Journal of Computer Science & Network Security*, 24(3), 29-37.
- Amayreh, WA (2024). Administering Electronic Testimony and Witness Examination in the Context of Electronic Arbitration and Court Jurisdiction. *International Journal of Religion*, 5(5), 523-532.
- Awaisheh, SM (2023). Digital Justice in Jordan: The Role of Virtual Arbitration Sessions in Modernizing the Legal System. *International Journal of Cyber Criminology*, 17(1), 146-165.
- Bakhramova, M (2024). Harmonization of the Legal Framework for Online Arbitration. *International Journal of Law and Policy*, 2(2).
- Channak, ZM; Alkhateeb, A; Saleh, E; Aldeeb, H & Alsharif, S (2023). Business Ethics in E-Commerce-Legal Challenges and Opportunities. *Access to Justice in Eastern Europe*, 6(5): 1-16.
- Ferreira, DB Gromova, EA (2023). Electronic evidence in arbitration proceedings. *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*, 30-39.
- Grosshans, A & Landi, N (2014). Arbitration Agreements: Written Form Requirements and New Means of Communication. *Bocconi Legal Papers*, 4, 221.
- Kubicová, G (2009). *Electronic Form of Arbitration Agreement [PhD thesis].* Central European University.

in the Digital Age: The Brave New World of Arbitration. Cambridge: Cambridge University Press.